

Akgün, A. (2021). Totaliter Dönemde Bulgaristan Türk Edebiyatının Filizlendiği ve Soldurulduğu Yer: Narodna Prosveta Yayınevi'nin Türkçe Faaliyetlerinde Bilinmeyenler [Şaban M. Kalkan ile mülakat]. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 3(1), 141-154.

Totaliter Dönemde Bulgaristan Türk Edebiyatının Filizlendiği ve Soldurulduğu Yer: Narodna Prosveta Yayınevi'nin Türkçe Faaliyetlerinde Bilinmeyenler

The Establishment Where Bulgarian Turkish Literature Sprouted and Faded During the Totalitarian Period: Unknown Things in Turkish Activities of 'Narodna Prosveta' Publishing House

Konuşmacı: Şaban M. KALKAN
Hazırlayan: Atıf AKGÜN*

Öz

Görüşme (Mülakat), sosyal bilimlerde sıklıkla tercih edilen nitel araştırma türlerinden biridir. Bu metin, 1 Aralık 2020 tarihinde Şaban M. Kalkan ile İzmir Bornova'daki evinde gerçekleştirilmiş olan yarı yapılandırılmış görüşmede toplanan veriler neticesinde hazırlanmıştır. Bulgaristan Türk edebiyatında Narodna Prosveta yayınevinin konumunu belirlemeye yönelik görüşmenin soruları önceden hazırlanmıştır. Görüşme sırasında katılımcıya / konuşmacıya soruların yeniden düzenlenmesi ve ilgili konu üzerinde tartış-

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı, atifakgun@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3893-4912

şabilmesi noktasında esneklikler sağlanmıştır. Sorulara verilen cevaplarda tarafımızca herhangi bir müdahalede bulunulmamış ya da yazıya geçirilmesi sırasında analitik yorumlamalara gidilmemiştir. Kalkan'ın vermiş olduğu cevaplar ham bilgi olarak bundan sonraki araştırmaların analizlerine imkân sunacak mahiyettedir ve kendi onayı ile metin haline getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Narodna Prosveta, Bulgaristan Türk edebiyatı, Şaban M. Kalkan.

Abstract

Interview is one of the frequently preferred qualitative research types in social sciences. This text has been prepared as a result of the data collected during the semi-structured interview held with Şaban M. Kalkan at his home in Bornova, Izmir on December 1, 2020. Interview questions were prepared in advance to determine the position of Narodna Prosveta publishing house in Bulgarian Turkish literature. During the interview, flexibility was provided to the participant / speaker in terms of rearranging the questions and discussing on the relevant topic. However, we did not intervene in the answers given to the questions or made analytical interpretations during their writing. The answers given by Kalkan are of a nature that will allow analysis of future research as raw information and have been translated into text with its own approval.

Keywords: Narodna Prosveta, Bulgarian Turkish literature, Şaban M. Kalkan.

Giriş

Balkanlarda kendine has çizgilerle gelişen mahallî Türk edebiyatları arasındaki Bulgaristan Türklerinin yazılı edebiyat tarihinde öyle bir yayınevi vardır ki totaliter dönemde bölge Türklerine hitap eden Türkçe kitapların -daha sonra hiçbir dönem erişilemeyecek yüksek trajalar ile- basılmasına o yayınevinde başlanmış ve devlet destekli bu yayınevi yine devlet politikalarının bir sonucu olarak Türkçe yayınlarına son vermiştir. O döneme ait Türkçe edebî eserlerin tamamında ve o dönemden söz eden herhangi bir akademik çalışmanın künyesinde Narodna Prosveta yayınevini görmek mümkündür.

Narodna Prosveta birçok Sovyet ülkesinde olduğu gibi sosyalist rejimin ideolojik bir aygıt olarak gördüğü “basın-yayın” faaliyetinin Bulgaristan'daki temsilcisiydi. Narodna Prosveta, totaliter dönem Bulgaristan'ında basın yayın faaliyetlerindeki devlet kartelinin de adıydı ancak Bulgaristan Türkleri için başkaca anlamlar ifade etmekteydi. Bulgaristan Türklerinin edebiyat faaliyetlerinde birlikte yaşadıkları komşu millet tarafından akredite edildiklerini, yayın faaliyetlerinde belli bir disiplini yakaladıklarını ve devlet nezdinde dikkate alındıklarını ifade eden bir meşruiyet zeminiydi aynı zamanda. Yayınevinin ideolojik kimliğinden ve Türkçe yayınların muhtevastındaki rejim tasallutundan ileride rahatsız olmayacak Bulgaristan Türk edebiyatçısı oldukça azdır ancak yayınevinin şeklen de olsa Türk-

çeye yol vermiş olması ve bu suretle de bölgedeki Türk edebiyatına o dönemde can suyu sunmuş olması, bugün herkesin hemfikir olduğu bir husustur. Röportaj başlığında özellikle ileri sürdüğümüz edebiyat faaliyetlerinin “filizlendiği ve soldurulduğu yer” metaforu kuşkusuz bir tarihî gerçekliğe dayanır. 1960'lara kadar derin bir sessizlik içerisinde olan Bulgaristan Türklerinin edebiyat eserlerinin birçok edebî türdeki ilk örnekleri bu yayınevinde verilir ve 1970'lerde yine devlet eliyle bölge Türkleri bu imkândan mahrum bırakılarak filizlenen edebiyat inkitaya uğrattılır. Bu itibarla edebiyat tarihi bakımından o dönemin anlaşılmasında kritik öneme sahip bu yayınevinin işlevini ortaya koyan farklı kaynaklara ihtiyaç olduğu ortadadır. Bir dönem Bulgaristan Türklerinin edebiyat dünyasının merkezinde yer alan bu kuruluşun, o günlerde de kalem erbabı olan ve bugün aramızdan birer birer ayrılan edip zümresinin hafızasında birçok anıya ev sahipliği yaptığı bilinmektedir.

Bu röportaj çalışması bir tür sözlü tarih araştırmasının parçası olarak düşünülebilir. Bu bağlamda o dönem edebiyat camiasının nabzını tutmuş ve devrin tanıklarından biri olan Şaban M. Kalkan önemli bir şahsiyettir. İlerlemiş yaşına rağmen Kalkan, yorulmak bilmeyen iş disiplini ile Bulgaristan'daki basın-yayın faaliyetlerini günümüzde de yakından takip etmektedir. Narodna Prosveta'ya dönemin faal yazarlarından birinin gözünden bakmak; bugünkü bilgiler ile birlikte o günü o devrin insanları ile anlama çabamızın bir gereğidir. Şaban Kalkan'ı kısaca tanımak bu röportaj için ifade ettiği önemi anlamak için yeterlidir. Onun bildiğimiz faaliyetleri yanında burada ayrıntılara giremediğimiz için yer vermediğimiz daha nice etkin görevleri olduğunu tahmin etmek de zor değildir. Narodna Prosveta yayınevi hakkında kendisiyle gerçekleştirdiğimiz bu röportajdaki veriler, bazı soru işaretlerini giderecek, bilim araştırmacısının arzu ettiği bazı yeni soru işaretlerine de neden olacaktır. Bulgaristan Türk Edebiyatı ve Türk dili faaliyetleri konularında çalışanların dikkatini çekeceğini umduğumuz bu söyleşideki bilgiler, bazı konuları aydınlatacak, birçok konuda araştırmacılara yorum yapma imkânı verecektir. Röportajda isimleri zikredilen şahsiyetler arasında yıllarca Türkiye'de “Tuna” dergisini çıkaracak olan Mehmet Çavuş'un, Bulgaristan Türklerinin ilk romancısı olarak bilinen Sabri Tata'nın, şair Sabahattin Bayram'ın, yazar Ali Kadir'in ve daha birçok önemli şahsiyetin bilinmeyen eylemleri ile yer almış olması, söyleşinin edebiyat tarihi bakımından ifade ettiği değeri gösteren birkaç örnektir.

Şaban Mahmudov-Şaban M. Kalkan Kimdir?

Bulgaristan'ın Razgrat iline bağlı Şeremet (Veselest) köyünde doğdu. İlk ve ortaokulu köyünde, lise eğitimini Kubrat kentinde tamamladı. Şumnu'da öğretmen enstitüsünün Tarih-Rusça-Türkçe Bölümü'nden mezun oldu. Bir süre öğretmenlik yaptı. Daha sonra Şumnu'daki Tıp Enstitüsü'nün Köy Hekimliği Bölü-

mü'nden mezun oldu ve uzun yıllar köy hekimliği yaptı. Mahmudov, 1989 yılında zorunlu göçe tabi tutularak İzmir'e yerleşti. Türkiye'de "Kalkan" soyadını alan şair İzmir'de bir devlet hastanesinde görev yaparak 2003 yılında emekli oldu. Edebî şahsiyeti yanı sıra Bulgaristan Türklerinin edebiyat tarihi üzerinde çok sayıda araştırması yayınlandı. Uzun yıllara dayalı titiz ve sabırlı araştırmaları neticesinde Bulgaristan Türklerinin Bulgaristan'da dahi bulunamayan birçok edebiyat eserini, sahibi olduğu zengin arşivinde muhafaza edebilmiştir. Balkanlarda yaratılan Türk Edebiyatlarını, Türkiye ve Türk Dünyası'na tanıtan önemli isimlerden biridir.

Kalkan'ın ilk şiiri "Mektep" adıyla 1953 yılında *Eylülcü Çocuk* gazetesinde yer aldı. 1960-1962 yılları arasında Deliormanlı Türk şair ve yazarların kurduğu "Bahar" adlı edebiyat derneğinin başkanlığını yaptı. İlk şiiri kitabı 1966 yılında *Gerginlik* adıyla devletin resmî yayınevi Narodna Prosveta tarafından yayınlandı. 1967 yılında *Halk Gençliği* gazetesinin açtığı şiir yarışmasında "Altın Yüzük" ödülüne layık görüldü. Edebiyat yaşamının Bulgaristan yıllarında dönemin sosyal şartlarının bir sonucu olarak idealist bir tavırla sosyalist edebiyat anlayışını benimsedi. Bu dönemki şiirlerinde yoğun olarak Deliorman, yurt sevgisi, gurbet, barış ve özgürlük konularını lirik bir üslupta ve barışçı bir dille ele aldı. Bazı şiirlerinde millî duyguları anlatırken örtülü anlatıma ve sembollere başvurdu. Edebî üreticiliğini Türkiye'de de sürdüren şair çocuklar için de şiirler yayınladı. Son dönem şiirlerinde Türkçe ve Türk dünyası sevgisini sıklıkla işledi (Akgün, 2018).

Şaban M. Kalkan'a Türk dünyası edebiyatı alanındaki faaliyetleri ve Azerbaycan'la dostluk ilişkilerinin genişletilmesindeki hizmetlerinden dolayı, Azerbaycan hükümetine bağlı bilim kuruluşu VEKTOR Beynelhalk İlim Merkezi (International Scientific Center) tarafından, 2007 yılında "fahri doktor" payesi verilmiştir. 2009 Bulgaristan kültür ve edebiyatına katkılarından dolayı, "Nikola İkonomov", ödülüne layık görülmüştür. Beşinci Uluslararası "Lirik Sesler – Sofya 2016" Şiir yarışmasında "Nostalji" adlı şiiri, İvan Doynov'un çevirisi ile özel ödül almaya hak kazanmıştır.

Bu bilgilerden sonra Şaban M. Kalkan ile gerçekleştirdiğimiz mülâkatın metnini istifadenize sunarız:

Soru 1: Öncelikle Narodna Prosveta yayınevinin Bulgaristan Türk Edebiyatı için ifade ettiği anlamı sizden dinlemek isteriz.

Narodna Prosveta yayınevinin Bulgaristan Türk Edebiyatı için çok önemli bir kuruluş olduğunu öncelikle belirtmek istiyorum.

Onun tarihi önemini anlamak için kısaca kuruluşundan ve icraatlarından bahsedeceğim. Bulgaristan’da 9 Eylül sosyalist devriminden sonra komünistler iktidarı ele geçirdi. Halka ve yeni nesle programlarını daha iyi anlatmak ve halkın desteğini almak için 1945 yılının ilk aylarında sovyet modeli Prosveta yayınevini kurdular. Birinci sınıftan on birinci sınıfa kadar ders kitaplarının basılmasını ve yayınlanmasını kontrol altına aldılar.

1949 yılında Bulgaristan Komünist Partisi’nin IV. Kongresi yapıldı. Bu kongrede bütün okulların, Türk okulları dâhil devlet okulu haline getirilmesi kararlaştırıldı. Prosveta yayınevinin de “Narodna Prosveta” adını almasını karara bağladılar.

Yayınevi, 1945-1989 yılları arasında Prosveta ve Narodna Prosveta adlarıyla faaliyet gösterdi. 1989 yılında komünist rejim iktidardan düşürüldü. 1990 yılının ilk günlerinde tekrar Prosveta (Maarif) yayınevi olarak görevine devam etti.

Bugün Prosveta-Sofya yayınevi ders kitapları, yardımcı ders kitapları ve pedagoji içerikli kitaplar yayımlamaktadır. 75 yıldır Bulgaristan’ın eğitimine ve kitap yayıncılığına kesintisiz hizmet vermektedir. 75 yıl zarfında Prosveta yayınevinde 1600 uzman çalıştı. 2020 yılında 140 editör, ressam, tasarımcı görev yapmaktadır. Bunların dışında Bulgaristan’ın bütün şehirlerinde kitap satış merkezleri vardır.

Bugüne kadar 75 yıllık süre zarfında 50000 müellif ve ressam ile çalışıldı. Bunların arasında Bulgaristan’ın önde gelen bilim adamları, yazarları, ressamaları ve eğitim uzmanları yer almaktadır. Bu müellifler arasında 120 dolayında Bulgaristan Türk yazar, şair ve bilim insanı da yer almaktadır.

Prosveta yayınevi –Sofya, 75 yılda on sekiz bin (18000) başlık altında, 2100000 (iki milyon yüz bin) tiraja ulaşabilmiş tek yayınevidir.

Soru 2: Narodna Prosveta Yayınevi’nin, Türkçe yayın faaliyetlerine yaklaşımı nasıl olmuştur?

Narodna Prosveta yayınevinin Türkçe kitaplar bölümü daima komünist partisinin ve devlet güvenlik organlarının gözetimi altındaydı. Girenler, çıkanlar yoklanır, kimlikleri ve giriş çıkış saatleri kayda alınırdı.

Uzun yıllar Türkçe kitaplar şubesini yöneten Sabri Demirov bir görüşmemizde bana şunları söylemişti:

- “Esefle söylemeliyim, ilk yıllarda burada çalışan Bulgar arkadaşlar bizi yadırgadılar. Halk meclisinde mebus olduğumu anlayınca biraz yumuşadılar, selam alıp vermeye başladılar. 1954 yılında partinin kararı ile parti yayınevinde çalışanlar, Sabri Tatov, Enver İbrahimov, Bahaeddin Çakırov ve Fahri Erdinç bizim ya-

nımıza, Narodna Prosveta yayınevine aktarıldılar. Partinin maksadı Türkçe kitap yayınlarını tek çatı altında toplayıp daha rahat kontrol etmektir. Bu şekilde Türkçe politik, edebî, bilimsel ve popüler kitaplar bizim yayınevinde yayınlanmaya başladı. Artık yalnız okul kitapları değil Türklerin ihtiyaçlarına cevap verecek yeni bir sektör oluşturuldu. Beni başredaktör yardımcısı yaptılar. Başredaktör olarak daima partinin güvendiği bir Bulgar gönderiliyordu.”

Soru 3: Türklerden Yayınevinde çalışan oldu mu? Görevleri hakkında bildiklerinizi paylaşır mısınız?

Ben ilk defa 1959 yılının Şubat ayında Narodna Prosveta yayınevine Ali Kadırov ile birlikte gittim. Türkçe okul kitapları hazırlayan şubede Nabi İbrahim, Enver İbrahim, Ahmet Yakuboğlu, Dimitır Blagoev, Kiril Georgiev, Yordanka Simenova, Milka İvanova ve Nadya Atanasova çalışıyordu. Onların dışında üslup redaktörü olarak Türkiyeli mültecilerden İsmail Özdemir ve Fatih Başakıncı da vardı.

Politik ve edebî şubede de Kolü Belçev yönetmen, redaktörlerden de Sabahattin Bayramov, İshak Raşidov, Kemal Pınarcı, Muhiddin Mehmedov, İvan Kazanciev, üslup redaktörü olarak Hüseyin Karsan, Ayten Aşkın, Rauf Alper vardı. Bu iki şubede çalışanlar 1156 ilkököl ve ortaokuldaki yaklaşık 110000 öğrenciyi Türkçe kitapları hazırlıyorlardı.

1959 yılının sonunda Türk okulları Bulgar okulları ile birleştirildi. Türkçe okul kitaplarının yayınlanması azaltıldı. Redaktörlerin yarısı işten atıldı.

Soru 4: Narodna'da yayımlanmış kitabı olan bir Bulgaristan Türkü olarak yayınevinde edebiyat eserleri yayınlanan diğer Türkler ile ilişkileriniz nasıldı? Birlikte faaliyetleriniz oldu mu?

Kitapları yayınlanan arkadaşlarla görüşüp konuşuyorduk. “Yeni Hayat” dergisinde, “Halk Gençliği” ve “Yeni Işık” gazetelerinde kitaplar hakkında yayınlanan eleştirileri değerlendiriyorduk.

En ilginç anılarımdan birini sizinle paylaşayım. 1973 yılında Bulgar Yazarlar Birliği'nin III. Büyük Kongresi Sofya'da halk meclisi binasında yapıldı. Kongre üç gün sürdü. Yazarlar birliği üyeleri, parti yöneticileri, başta Todor Jivkov olmak üzere hepsi oradaydı. Sovyetler Birliği yazarlar delegasyonu, diğer sosyalist ülkelerden misafirler de davet edilmişti. Bulgaristan Türk yazarlarını da Yeni Işık gazetesinde (Nova Svetlana) bu kongreye özel misafir olarak davet etmişti. Davet edilenler arasında Mehmet Çavuşef, Sabri Tatov, Kemal Pınarciev, Lütfi Demirov, Latif Aliyev, Mustafa Mutkov, Sabahattin Bayramov, Süleyman Yusufov, Naci Ferhadov, Şaban Mahmudov ve daha birçok arkadaş (Toplam 15 kişi) hazır bulunduk.

Kongrenin ikinci günü Bulgar Yazarlar Birliği'nin raporu okunduktan sonra biz Türk kökenli yazarlar toplandık. Mehmet Çavuşev yazarlar birliğine Türk kökenli yazarlar olarak üye kabul edilmemizi, ben (Şaban Mahmudov) ise 1970 yılında Türkçe kitap yayınına son veren Narodna Prosveta yayınevinin Türkçe kitaplar yayımlamaya yeniden başlamasını teklif edelim dedik.

Görüşüğümüz arkadaşlar teklifi heyecanla karşıladılar. Biz, Mehmet Çavuşev ve ben dilekçeyi yazmak için oturuma girmedik. Ben kongre sekreteryasından dilekçe için bir kâğıt aldım. Dilekçeyi ve isteklerimizi yazdık. Dilekçenin ekine orada bulunan Türk yazarların cetvelini de ilave ettik. Cetveli ben yazdım. İlk olarak benden yaşlı olduğı için Mehmet Çavuşev'i yazdım. 1. Mehmet Çavuşev, 2. Şaban Mahmudov, 3. Sabri Tatov, 4. Kemal Pınarciev, 5. Süleyman Yusufov, 6. Sabahattin Bayramov, 7. Mustafa Mutkov, 8. Naci Ferhadov, 9. Lütü Demirov ve diğerlerini.

Dilekçeyi imzaya açtım. Hiçbir arkadaş gelip imzalamadı. Mehmet Çavuşev çok üzgün olarak:

- Şaban Mahmut ne yapalım? Dilekçeyi verelim mi?
- Vereceğiz Çavuşev, sen imzaladın, ben de imzaladım. Ben götürüp vereceğim. Dedim.

Dilekçeyle doğru kongre sekreteryasına gittim ve orada Bulgar Yazarlar Birliği başkan yardımcısı Evtim Evtimov'u buldum. Dilekçeyi okudu:

- "Ben sorularınızı yönetim kurulunda gündeme getireceğim, Mahmudov", dedi. Dilekçeyi aldı ve kongre sekreteryasındaki memur kıza:

- "Bu dilekçeyi protokole ekle", dedi.

Ben oturuma döndüm. Mehmet Çavuş'tan başka hiçbir arkadaş dilekçenin kaderini sormadı. Yıllar geçti yazarlar birliğinden de bir cevap gelmedi.

Soru 5: Bulgaristan Türk edebiyatçılarının yayınevi ile olan münasebetlerinde tanık olduğunuz veya duyduğunuz ilginç anıları bizimle paylaşır mısınız?

Şumnu Öğretmen Enstitüsü'nde öğrenciydim. Ali Kadırov ile onun yazdığı "Yeşil Mağara" romanı üzerine sık sık tartışıyorduk. Romanın başkahramanı Murat, Şumnulu bir Türk genci, Bulgaristan Komünist Partisi'nin gizli alan gençlik kolu üyesi, 1936 yılında İspanya'daki iç savaşa gider. Orada İspanyol komünistleri ile İspanyol diktatör Franko'ya karşı savaşı. Orada savaşta bir İspanyol kıızı ile tanışır, savaş sonunda Bulgaristan'a dönüş yolunda, Sırbistan sınırını illegal olarak geçerken eşiyile beraber Sırp askerleri tarafından vurulup öldürülürler.

Ben her konuşmasında romanın başkahramanı olan Murat'ın sağ olarak Bulgaristan'a dönmesini söylüyordum. Bir gün bana:

"- Mahmudov, senin teklifini kabul ettim. Murat sağ kalacak, sevgilisi sınırdan öldürülecek" dedi. Ben de "- Doğrusu bu. Sosyalist rejimde olumlu başkahraman ölmez, savaşa devam eder. Romanının yayınlanması için önemli bir şarttır bu. Bu eserin Sosyalist dönemde Bulgaristan Türk edebiyatında yayınlanacak ilk Türkçe roman olacak. Kontrol, bu şartları mutlaka göz önünde bulunduracak", dedim.

Ali Kadırov: "-Haklısın" dedi ve gülümseyerek başını salladı.

1959 yılının II. sömestir sınavları sona ermiş, köylerimize yaz tatiline gidecektik. Haziran ayının son günleriydi. Hazırlık yapıyordum. Ali: "- Mahmudov, köylerimize gitmeden önce seninle ikimiz benim şu Yeşil Mağara romanı için Narodna Prosveta yayınevine gidip, yayınevindikilerin fikrini öğrenelim." Ben: "Akşama daha vakit var. Hazırlanıp gece treni ile Sofya'ya gidelim. Şumnu-Sofya 7-8 saat", dedim. Dediğimiz gibi yaptık. Sabahında Sofya'daydık. Doğruca yayınevine gittik. Türkçe edebî eserler sorumlusu Kolü Belçev'in kapısını çaldık. Bizi çok iyi karşıladı. Ne için geldiğimizi söyledik. Kolü Belçev'in yüzünün rengi değişti:

"- Hikâye kitabı olsa problem yok. Roman deyince durum değişti. Sizi ben yayınevi müdürü Vugulev'e göndereyim", dedi. Telefona uzandı. Durumu ona izah etti. Gelsinler demiş. İkinci kata çıktık, kapıyı çaldık. Bizi gülümseyerek karşıladı. Kahveler geldi. "- Romanı hanginiz yazdı", dedi. "- Ben yazdım," dedi Ali. - "Ali Kadırov, arkadaşımın adı Şaban Mahmudov." - "İkiniz de Şumnu'da öğrenciymişsiniz". "- Evet", dedik. "- Bana kısaca romanın içeriğini ve başkahramanın ne için savaştığını anlat!"

Ali kısaca anlattı. Müdür, Ali'ye dönerek: "- Güncel bir konu, Bulgaristan komünistleri İspanya'da kahramanca savaştılar. Birçok arkadaşım orada savaşta öldü. Şumnu'dan bir-iki arkadaşı tanıyordum. Benim kardeşim de orada yaralandı, kurtulamadı. Başkahramanın adı neydi? "- Murat", dedik. Müdürün yüzü buruştu. "- Genç arkadaş! İspanya'da 160 civarında Bulgar komünisti savaştı. Onların arasında yalnız 2-3 Türk vardı. Romanın başkahramanının adının Bulgar adı olması daha doğru olur. Ne diyeceksin?" Ali usulcacık başını kaldırdı. Bana da baktı ve dedi ki: "-Ben Murat'ın doğduğu evi, anasını, babasını, kardeşlerini tanıyorum. Murat için onlardan bilgi aldım. Onun adını değiştirmem mümkün değil. Bulgar asıllı kahramanları Bulgar arkadaşlar yazsın."

"- Genç arkadaş, roman bir kişi için yazılmaz. Roman kahramanı tipik olmalı. Siz bu konuyu tekrar düşünün."

Ali Kadırov: "- Değiştirmem, mümkün değil."

“– Siz düşünün ben beklerim”, dedi.

Masanın üzerindeki kahvelerimiz yarım kaldı. Kalktık ve kısık seslerle: “- Hoşça kalın!” dedik. Çıktık. Doğru Sofya garına gittik. Şumnu’ya döndük.

Bulgaristan Türkleri Edebiyatında ilk Türkçe romanın yayınlanmasının henüz imkânsız olduğunu böylece anladık. Ben her şeye rağmen, bir gün bu yayınevinde ilk şiir kitabımı yayımlatmak için adresini not defterime yazmıştım:

Devlet Yayınevi “Narodna Prosveta”, Ulitsa (Sokak), “Vasil Drumev”, N:37, Sofya.

Soru 6: Yayınevinin Türkçe faaliyetlerinin sona erme sürecini bir de sizden dinlemek isteriz.

1956 yılında Todor Jivkov partinin başına geçti ve ilk icraatlarından biri de gizli yapılan Nisan Plenumu (Genel toplantı) oldu. Plenumda Bulgaristan’da yaşayan azınlıkların 30 yılda eritilmesi ve güç kullanılarak tek millet haline getirilmesi kararları alındı. Bu kararlar yavaş yavaş yerine getirilmeye başlandı. Narodna Prosveta yayınevinde yayınlanan Türkçe kitapların sayısının azaltılması ve okul kitaplarının basılmasının sonlandırılması, Türkçe kitaplar sektörünün kapanmasına neden oldu.

Bu konuyu o yıllarda sektörün baş redaktör yardımcısı Sabri Demirov, Razgrad’taki bir görüşmemizde bana şöyle anlattı:

- 1970 yılının başında yeni gelen müdür Asen Stanov. Bir sabah işte, önce beni sonra diğer altı arkadaşımı yanına odasına çağırdı. Partinin kararını anlattı. “Türkçe kitaplar sektörü 1970 yılının sonuna kadar kapanacak. Basımda olan birkaç kitap için Muhiddin Mehmedov, burada kalacak” dedi.

- Narodna Prosveta yayınevinde toplam yedi kişiydik. Çok şaşırдық. Başımız eğik olarak müdürün odasından çıktık. 20 Ocak 1970 yılında personel müdürü azli bize tebliğ etti.

- Biz başka iş verecekler diye bekledik. Vermediler. Yıllarca işsiz kaldık.

Soru 7: Narodna Prosveta yayınevinde kaç Türkçe kitap yayınlandı? Onlardan kaç Bulgaristan Türk yazarlarından, şairlerinden ve bilim adamlarından? Onların dışında diğer kitaplar hakkında neler biliyorsunuz?

Narodna Prosveta yayınevi Bulgaristan Türk edebiyatının gelişmesi ve dünyaya tanıtılmasında en önemli kurumdur. 1945-1989 yılları arasında Türkçe olarak okul kitapları, politik ve bilimsel 1100 kitap yayımlanmıştır. Bunlardan 120 tanesi

yerli Türk şairlerin, yazarların, bilim insanlarının eserleridir. Bu kitaplar arasında şiir ve hikâye yıllıkları, piyesler, dramlar, antolojiler, eleştiriler, sahne materyalleri, çocuklara mahsus şiir ve öyküler, şarkılar ve besteler yer almıştır.

120 kitabın dışındaki okul kitapları, politik ve edebî kitaplar, tıp ve spor içerikli kitaplar, ziraat ve tarih ile ilgili Türkçe yayınlanan 1100 kitabı şöyle tasnif edebiliriz:

I. Marksizm İçerikli Olanlar (1. Marks ve Engels'in özgeçmişleri ve eserleri. 2. Lenin ve Stalin'in özgeçmişleri ve eserleri. 3. Georgi Dimitrof'un ve Todor Jivkov'un özgeçmişleri ve demeçleri. 4. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ve Bulgar Komünist Partisi'nin tarihleri)

II. Bulgar Yazarların Eserleri (İvan Vazof'un "Esaret Altında" romanı, Elin Pelin'in "Geraklar" romanı, Georgi Karaslavov'un "Tango" romanı, Hristo Botev'in, Nikola Vaptsarov, Hristo Smirnenski'nin ve daha birçok şairin şiirleri)

III. Türkiyeli yazar ve şairlerin eserleri (Hüseyin Rahmi'den Fakir Baykurt'a kadar muhtelif yazarların romanları, Hüseyin Rahmi "İşitilmedik Vaka", Reşat Nuri Güntekin "Çalığışu", Melih Cevdet Anday "Aylaklar", Sadri Ertem "Çıkırıklar Durunca", Sabahattin Ali "Kuyucaklı Yusuf", Yaşar Kemal "İnce Memed", Fakir Baykurt "Yılanların Öcü" ve daha birçok eser.)

IV. Türk Dünyası yazarlarının eserlerinden örnekler (Azerbaycan-Mirza İbrahimov, "Gelecek Gün" roman; Mehdi Hüseyinov "Abşeron" roman; Türkmenistan-Berdi Kerbabaev, "Aysultan" roman; Kazakistan-Sabit Mukanov, "Hayat Mektebi" Roman; Kırgızistan-Cengiz Aytmatov, "Cemile" roman; Özbekistan-Nibirükov, "Narinin Suları" roman.)

V. Sovyet yazarlarının eserlerinden birkaç örnek (1. M. Gorki-Ana, roman 2. M. Şolohov-Sakin Don, roman 3. Nikolay Oştrovski-Çelik Nasıl Sertleşti, roman 4. Boris Polevoy-Hakiki İnsan ve Hikayesi, roman)

VI. Dünya klasiklerinden örnekler (Viktor Hugo-Gavroş, roman, 2. Deniol Defoe-Robinson Cruzo, roman 3. Jack London-Deniz Kurdu, roman) ve daha yüzlerce şiir, öykü ve roman Narodna Prosveta yayınevi tarafından Türkçe olarak yayımlandı. Bulgaristan Türkleri bu eserleri Türkçe okudular.

Soru 8: Narodna Prosveta yayınevinde Türkçe yayımlanan kitaplara sansür uygulanıyor muydu?

Sosyalist ülkelerde sansür kelimesi yasaktı. Sansür kelimesinin yerine "kontrol" kelimesi kullanılıyordu. Onu da şöyle izah ediyorlardı: "Kontrol" yazara, şaire

olan güvenin son şeklidir veya kontrol, güvenin garantisidir.

Basındaki söz konusu kontrolü anlatmak için yaşadığım bir olayı anlatayım. 1965 yılının 1 Temmuz tarihinde “Gerginlik” adlı şiir kitabımı Narodna Prosveta yayınevine götürdüm, teslim ettim. Orada editör olan Sabahattin Bayramov bana şöyle dedi: “- Mahmudov, kitabın önce Türkçe yayınlar şubesinin şiir komisyonu tarafından okunacak. Olumlu (Başarılı) bulunursa üç eleştirmene analiz için verilecek, üç eleştirmenden en az ikisi analizleri ile birlikte *Gerginlik* şiir kitabı yayınlanabilir ifadesini yazıp imzalar ise kitabın 1966 yılının planına alınacak, fakat kitap yayına gitmeden önce biz seninle şiirleri bir defa daha beraber okuyup son şekli vereceğiz”, dedi. Eleştiriler olumlu gelmiş, kitabım 1966 yılının kataloğuna girmişti.

21 Ocak 1966 yılında saat 8:00 olmak üzere beni Narodna Prosveta yayınevine çağırdılar. Gittim. Sabahattin Bayramov ile “Gerginlik” kitabına son şeklini verdik. Eleştirmenler teslim ettiğim 58 şiiri başarılı bulmuş lakin şiirlerimin yazıldığı tarihleri, yerleri, alıntıları, ithaf ettiğim arkadaşların isimlerini hepsini çizmişlerdi. İtiraz ettim. Şube şefi Belçev’e gittim. Kolü Belçev sadece birkaç şiire alıntı ve tarih yazabileceğimi söyledi. Biz de öyle yaptık. 1966’da “Gerginlik” öyle yayınlandı.

Bir yıl sonra Narodna Prosveta yayınevinden bir yazı aldım. Beni “Eleştirmenler” cetveline almışlar ve analiz için bir arkadaşımın şiir kitabını da bana göndermişlerdi.

Kitapla beraber şöyle bir yazı da vardı:

- Şu şartlara göre değerlendir:

1. Şiirlerde sosyalizme sadakat ve vatan sevgisi ara.
2. Şiirin yazıldığı türün kurallarını ara: (a. Hece vezninde kafiye ve durak b. Serbest vezinde iç ve dış kafiye, duygu ve duygunun uzunluğu ve kırılması)
3. Şiirlerde Türkçenin gücünü değerlendir.
4. Şiirlerin parazitlerden temizlenmesini sağla. (Yazıldığı yer, tarih, alıntı ve ithaflar)

Ben şiirleri okudum ve bu şartlara göre analizimi yazdım ve bazılarını “Yayınlanabilir” imzama koydum. Diğer şiirler ise yukarıdaki şartlara cevap vermiyordu. Onlarda Bulgar ve Türk şairlerden alınmış mısralar, kıtalar, uygun olmayan başlıklar, şiirden uzak anlatımlar vardı.

1945-1989 yılları arasında Narodna Prosveta yayınevine yüzün üzerinde şiir kitabı geldi, onlardan yalnız 28'i yayına uygun bulunmuştu. Yayınevinin Türkçe kitaplar sektörü kapanmazdan önce 1969 -1970 yıllarının yıllık planlarında yerli Türk yazar ve şairlerden 24, Bulgar Sovyet ve dünya yazarlarından da tercüme-leri yapılmış 24 eser vardı. Bunlar, sona eren bir dönemin son eserleriydi adeta. Hepsi komisyonlardan geçmiş, basıma hazır durumdaydılar. Yayınlanamadılar. Onlardan aklıma gelen birkaç örnek şöyledir: Muharrem Tahsinov'un "Akıntıya Karsi", Yusuf Ahmedov'un "Benli Kız", Ahmet Tımışev'in "Dostluk", Sabri Tatov'un "Pehlivanoğulları", Halit Aliosmanov'un, Lütfi Demirov'un, Ömer Osmanov'un, Ali Lütfiv'in romanları, yerli Türk şair ve yazarların eserlerinden derlenen yıllıklar, "1968-Bıraktığı Hikayeler," "1968-Bıraktığı Şiirler", İsmail Çavuşev'in "Karıncalar Sofrası" adlı çocuk öyküleri, Şaban Mahmudov'un "Mavi Güvercin" adlı çocuk şiirleri, Durhan Hasanov'un, Alış Saidov'un, Mülazim Çavuşev' in, Necip Karabacakov'un, Sabri İbrahimov'un şiirleri ve daha onlarca eser basılamayan eserler arasında yer aldı. Şunu da ilave edeyim bu eserlerin hiç biri müelliflerine iade dahi edilmemiştir.

1945-1989 yılları arasında Narodna Prosveta yayınevinin yayınladığı binlerce Türkçe kitap ile gelişen ve değişen Bulgaristan Türkleri edebiyatının ve Türkçenin bu çok önemli varoluş sürecinde Narodna Prosveta yayınevinde yaşanan sancılar ise en başta kontrol dediğimiz sebepten kaynaklandı. Kontrol dediğimiz sansür, evrensel özgürlüğü yok saymasına rağmen, yayından önce kontrolden geçen Türkçe eserler, Bulgaristan Türkleri edebiyatının özgünlüğünü korumasını ve belli bir seviyeyi yakalamasını sağladı diye düşünüyorum. Son söz olarak Narodna Prosveta yayınevinde çeşitli konularda yayınlanan beş Türkçe kitabın künyelerini, mülakatın daha inandırıcı ve değerli olması düşüncesiyle bilginize sunmak isterim:

1. TATARLI, İbrahim (1964). "Bulgaristan Türkleri Edebiyatı:1944-1964", Redaktör: Sabahattin Bayramof, Tiraj: 2079.

2. PARUŞEF, Parşkev (1965). "Umut Dünyası" Derleme, (Türk Yazarlarından Öyküler), Redaktör: Tuğrul DELİORMAN, Tiraj: 3079.

3. HAFUZOF, Süleyman (1955). "Bulgar Şairleri Antolojisi", Çeviren: Fahri ER-DİNÇ, Redaktör: Riza Mollof, Tiraj: 2000.

4. MEMOVA, Hayriye; BOEF, Emil (1964). "Rodop Manileri", Redaktör: Sabri Tatov, Tiraj: 3000.

5. LALOV İ., YANAÇKOF V., KONSTANTİNOVA M. (1969). "Vatan Harbinden Sayfalar", Bulgarcadan Çeviren: Şükrü Tahirof, Redaktör: Muhiddin Mehmedeminof, Tiraj: 1088.

Sonuç

Görüşmede elde edilen veriler, katılımcının araştırma konusu için ne kadar uygun bir kişi olduğunu açıkça göstermektedir. Kalkan'ın zengin arşivi ve Narodna Prosveta yayınevi ile olan sıkı ilişkileri bu uygunluğun en temel iki göstergesidir. Genel anlamda Balkan Türkleri edebiyatı tarihi bakımından oldukça önemli bir kuruluş olan Narodna Prosveta'da Türkçe yayın döneminin sona ermesinin üzerinden yaklaşık elli yıllık bir zaman geçmiştir. Şaban M. Kalkan'ın yaşı itibarıyla Narodna Prosveta'nın kuruluşuna, Türkçe faaliyetler bakımından altın yıllarına ve sonrasında Türkçe faaliyetlerinin sona erdirilmesine tanık olduğu görülmektedir. Kalkan'ın görüşme sorularına verdiği cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde, Bulgaristan'da 1940'lardan sonra yetişen Türk aydınlarının Narodna Prosveta adı altında Türkçe yayınlara sunulan devlet imkânını olumlu karşıladıkları ve bu imkândan istifade etmeyi amaçladıkları görülür. Aynı şekilde zaman içerisinde yayınevini azalan ve sona eren Türkçe faaliyetlerinin, bölgedeki kalem erbabı Türkler için bir hayal kırıklığı olduğu da görüşmede elde edilen veriler arasındadır.

Kaynakça

Akgün, A. (2018). "Şaban M. KALKAN" Maddesi, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: TC Kültür Bakanlığı & Ahmet Yesevi Üniversitesi. (Erişim adresi: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/saban-mahmudoglu-kalkan>)

Akgün, A. (2016). *Balkan Türklerinin Muhacir Edebiyatı İncelemeleri*. Ankara: Grafiker Yay., 119-149.

Akgün, A., Uçkun R. (2012). Bulgaristan Türkleri Edebiyatı'nın Türkiye'deki Temsilcileri ve Dr. Şaban M. Kalkan. *III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri*. C. 2, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, 343-368.

Şenel, Ü. (1992). Türkçenin Vurgunu Bir Deliorman Şairi: Şaban Mahmudoğlu Kalkan; Hayatı ve Eserleri: -1-. *Kardaş Edebiyatlar Dergisi*, 3(21), 34-38.

Türk Dünyasında Kıbatek Bülteni "Şaban M. Kalkan Özel Sayısı", KIBATEK Yay. İzmir, 23(3). Nisan 2005.

Şaban M. KALKAN'ın Eserleri:

Kalkan, Ş. M. (1966). *Gerginlik*, Sofya: Narodna Prosveta. (Şiir)

Kalkan, Ş. M. (1967). *Deliorman'dan Sesler* (Glasove Ot Ludogorieto), Razgrat: Komsomol il Komitesi Yayını. (Antoloji)

Kalkan, Ş. M. (1969). *Deliorman Şarkıları*, Razgrat: Vatan Cephesi

Yayınları. (Şiir)

Kalkan, Ş. M. (1972). Çujdenets Ne Sım (Yabancı Değilim), Razgrat: Komsomol İl Komitesi Yayını

Kalkan, Ş. M. (1974). Sevda Rüzgârı, Razgrat: Vatan Cephesi Yayınları. (Şiir)

Kalkan, Ş. M. (1998). Turnalar, İstanbul: Ayhan Matbaası. (Şiir)

Kalkan, Ş. M. (2000). Yağmurlu Sonbaharda Aşk, İzmir: Ensa Yayınları. (Çeviri)

Kalkan, Ş. M. (2006). Sevda Soneleri, İzmir: Etki Yayınları. (Şiir)

Kalkan, Ş. M. (2008). Kıbatek Uluslararası Şiir Antolojisi, İzmir Kıbatek Yayınları. (Antoloji)

Kalkan, Ş. M. (2009). Pratenitsi Na Tıgata (Hüznün Elçileri), Bulgar Yazarlar Birliği Yayını, Razgrat: Dobrev Pres Yayınevi. (Şiir)

Kalkan, Ş. M. (2010). Sağlık Alfabesi, İzmir: Kıbatek Yayınları. (Şiir)

Kalkan, Ş. M. (2011). Altın Bağ (Azerbaycan Soneleri), İzmir: Kıbatek Yayınları. (Şiir)

Kalkan, Ş. M. (2012). Azerbaycan Sonetleri "Vektor", Bakü: Beynəlxalq Elm Mərkəzi Yayınları (Şiir)

Kalkan, Ş. M. (2012). Sıcak Gurbet, İzmir: Kıbatek Yayınları, (Şiir)

Kalkan, Ş. M. (2013). Rodoplar'dan Esintiler, İzmir: Kıbatek Yayınları. (Antoloji)

Kalkan, Ş. M. (2015). Tuna Boyu'ndan Esintiler -II-, İzmir: Kıbatek Yayınları. (Antoloji)

Kalkan, Ş. M. (2017). Rodop Öyküleri -I-, İzmir: Etki Yayınları. (Antoloji)

Kalkan, Ş. M. (2017). Tuna Boyu Öyküleri -II-, İzmir: Etki Yayınları. (Antoloji)

Kalkan, Ş. M. (2017). Bulgaristan Türkleri Edebiyatında Hiciv ve Mizah, Ankara: Bengü Yayınları. (İnceleme)

Kalkan, Ş. M. (2018). Bulgaristan Türk Şiiri C. I-II, Ankara: Bengü Yayınları. (İnceleme)